

Сот ісі жүргізілетін тіл жөнінде заңдарды соттардың қолдану тәжірибесі туралы

Күшін жойған

Қаулы Қазақ КСР Жоғарғы Соты Пленумы 1989 жылғы 22 желтоқсан N 12. Күші жойылды - ҚР Жоғарғы Сотының 2008 жылғы 22 желтоқсандағы N 27 Нормативтік қаулысымен.

Ескерту. Қаулының күші жойылды - ҚР Жоғарғы Сотының 2008 жылғы 22 желтоқсандағы N 27 Нормативтік қаулысымен.

Сот практикасын зерттеу - республикада қолданылатын барлық тілдердің праволық кепілдігін және оларға құрметпен қарауды қамтамасыз етуге тиіс сот ісі жүргізілетін тілдің конституциялық принципі негізінен сақталатынын көрсетті .

Сонымен бірге азаматтық және қылмыстық істерді, сондай-ақ әкімшілік право бұзушылық туралы істерді қараған кезде Азаматтық істер жүргізу кодексінің 8-статьясының, Қылмыстық істер жүргізу кодексінің 11-статьясының, Әкімшілік право бұзушылық туралы кодексінің 261-статьясының талаптарын бұзушылық орын алып отыр.

Республиканың жекелеген аймақтарында сот ісін жүргізуде мемлекеттік тілдің қолданылу өрісін негізсіз қысқартуға жол беріледі. Халықтың көпшілігі бір тілді пайдаланатын аудандарда сот ісін жүргізу тілін таңдау Қазақ КСР Конституциясына және процессуалдық заңдарға қарама-қайшы келеді де, сот-тергеу қызметкерлерінің халықтың көпшілігінің тілін білу дәрежесіне немесе олардың өздері үшін неғұрлым ыңғайлы, басқа тілді пайдаланғысы келуіне байланысты болады.

Іске қатысушы адамдардан және процеске қатысушылардан олар сот ісі жүргізілетін тілді білетіні және тілмаштың қызметін пайдаланғысы келетіні, әрдайым анықтала бермейді. Олардың мәлімдеме жасау, түсінік беру, өтініш жасау, істің барлық материалдарымен танысу, сотта ана тілінде сөйлеу правосы оларға көбінесе түсіндірілмейді. Сот ісі жүргізілетін тілді білмейтін адамдарға тергеу және сот документтерін олардың ана тілінде немесе солар білетін тілде беру туралы заң талабы кейде қамтамасыз етілмейді.

Жекелеген істер сот ісі жүргізілетін тіл туралы заңды өрескел бұза отырып тергелетініне қарамастан, соттар оларды қабылдап, үкімдер шығарады. Азаматтық істер бойынша шешімдер шығарылғанда да, әкімшілік право

бұзушылық туралы қаулылар қабылданғанда да заң талаптары елеусіз қалады. Кассациялық және қадағалау инстанциялары жол берілген сот қателіктерін дер кезінде жойып отырмайды.

Сот ісі жүргізілетін тіл туралы заңдардың дұрыс қолданылуын қамтамасыз ету мақсатында Қазақ ССР Жоғарғы Сотының Пленумы

Қаулы етеді:

1. Сот ісі жүргізілетін тіл Қазақ ССР Конституциясы тікелей бекітіп берген азаматтық іс жүргізудің, қылмыстық іс жүргізудің және әкімшілік правоның аса маңызды принциптерінің бірі болып табылатынын ескеріп, Азаматтық істер жүргізу кодексінің 8-статьясының, Қылмыстық істер жүргізу кодексінің 11-статьясының және Әкімшілік право бұзушылық туралы кодекстің 261-статьясының талаптарын қатаң сақтау қажеттігіне республика соттарының назары аударылсын.

2. Заңға сәйкес Қазақ ССР-інде сот ісі қазақ және орыс тілдерінде немесе сол жердегі халықтың көпшілігінің тілінде жүргізіледі.

Сот ісі бірнеше тілде жүргізілетін аймақтарда сот ісін жүргізу тілі азаматтық істер бойынша ақы талабы арызы қабылданған кезде, қылмыстық істер бойынша-қылмыстық іс қозғалған кезде, әкімшілік право бұзушылық туралы істер бойынша-әкімшілік право бұзушылық туралы протокол жасалған сәттен бастап, сотқа дейінгі әзірліктің протокол формасына байланысты істер бойынша-протокол жасалған сәттен бастап белгіленеді.

Сот ісін жүргізу тілін өзгерту алдын ала тергеу органының дәлелді қаулысы немесе соттың ұйғаруы бойынша жүргізіледі.

3. Талапкердің, жауапкердің және іске қатысушы басқа адамдардың, процеске қатысушы: айыпкердің, сотталушының, қорғаушының, жәбірленушінің және олардың өкілдерінің сот ісі жүргізілетін тілді білмеуіне байланысты олардың праволарын қандай да болсын шектеу және бұл адамдарға процестің кез келген сатысында ана тілін пайдалану мүмкіндігін қамтамасыз етпеу азаматтық іс жүргізу, қылмыстық іс жүргізу заңдарының нормаларын елеулі түрде бұзушылық болып табылады және бұл Азаматтық істер жүргізу кодексінің 307-статьясында, Қылмыстық істер жүргізу кодексінің 330-статьясына сәйкес шешімді немесе үкімді міндетті түрде бұзуға әкеп соқтырады.

4. Барлық реттерде істе қатысушы адамдардан және процеске қатысушылардан олар сот ісі жүргізілетін тілді біле ме, оларға тілмаш қажет пе, соны анықтау керек. Оларға ана тілінде түсініктеме беру, өтініш жасау, мәлімдеме жасау праволары түсіндірілсін.

Азаматтық істі сотта қарауға әзірлеу кезінде судья талапкерден, жауапкерден, іске қатысушы басқа адамдардан олар сот ісі жүргізілетін тілді біле ме, оларға тілмаш қажет пе, соны анықтауға міндетті. Егер олардың кейбіреуі сот ісі

жүргізілетін тілді білмейтін болса, сот тап осы сатыда бұл адамға ақы талабы арызының немесе шағымының ана тіліне аударылған көшірмесін табыс етуге тиіс.

5. Сот ісі жүргізілетін тілді білмейтін адамдарға сот ісі жүргізілетін тілдегі қарапайым сөйлеу тілін нашар түсінетін, өз ойын сол тілде еркін жеткізе алмайтын, сөйлеу тілінде және текстерді оқыған кезде қиыншылық көретін адамдар жатады.

6. Соттардан азаматтық істер жүргізу кодексінің 11-статьясының талаптарын қатаң сақтау талап етілсін, соларға сәйкес сот және тергеу документтері сот ісі жүргізілетін тілді білмейтін талапкерге, жауапкерге, айыпкерге, сотталушыға, сотталған адамға не олардың өкілдеріне, олардың ана тіліне немесе олар білетін тілге аударылған сот мәжілісі барысында шығарылған ұйғарымдарды, сот шешімдерін, кассациялық шағымдарды, наразылықты, сондай-ақ оларға қарсылық білдіруді және кассациялық ұйғарымдарды, ал қылмыстық іс жүргізу заңдары - тінту, алып қою, мүлікті хаттау протоколдарын, іс жүргізуді қысқарту туралы қаулыны, істі қысқарту туралы соттың жарлық беруші мәжілісінің ұйғарымын, айыптау қорытындыны, сот үкімін, кассациялық шағымдарды, наразылықтарды жатқызады.

Іске қатысушы адамдардың және процеске қатысушылардың өтініші бойынша істің басқа да материалдары аударылуы мүмкін.

7. Қылмыстық істер жүргізу кодексінің 24-статьясына сәйкес сот ісі жүргізілетін тілді білмейтін адамдардың істері бойынша алдын ала тергеу аяқталғаны туралы жарияланған және айыпкерге іс бойынша барлық материалдар оның танысу үшін берілген сәттен бастап қорғаушының қатысуы міндетті болып табылатынына соттардың назары аударылсын. Сонымен бірге ССР Одағы мен Қазақ ССР-інің заң негіздері мұндай адамдарға процестің ерте сатысынан аспайтын ұсталған, қамауға алынған немесе айып тағылған сәттен бастап қорғаушы алуға право бергені ескерілуі қажет. Бұл талаптардың орындалмауы үкімді бұзуға әкеп соқтыратын қылмыстық іс жүргізу заңын елеулі түрде бұзушылық болып табылады. Егер бұл бұзушылықтар сотқа беру немесе сотта істі қарау сатысында анықталған болса, сот осы себептерге байланысты істі қосымша тергеу үшін қайтаруға міндетті.

8. Қорғаушының, сарапшының, маманның сот ісі жүргізілетін тілді білмеуі оларды іске қатыстырудан шеттетуге негіз бола алмайды. Мұндай реттерде сот Қылмыстық істер жүргізу кодексінің 11-статьясына сәйкес процеске тілмаштың қатысуын қамтамасыз етуге міндетті.

9. Сотталушыға, жәбірленушіге, куәгерге, сарапшыға, маманға тілмаш беру туралы мәселені мұндай өтініш болған кезде ғана емес, сонымен бірге сот мәжілісінде өз праволары мен міндеттерін толық көлемде жүзеге асыру үшін бұл

адамға тілмашсыз қиын болатынын дәлелдейтін мән-жайларды ескеріп ынтасы бойынша шешуі керек екенін соттар ескеруі қажет.

Тілмашқа қарсылық білдіруге Азаматтық істер жүргізу кодексінің 39-40-статьяларында және Қылмыстық істер жүргізу кодексінің 32-41-статьяларында көзделген негіздер бойынша ғана жол беріледі.

Басқа негіздер бойынша сот заңда белгіленген тәртіп бойынша сотта іс қарауға қатысуға жіберілген тілмашты процестен шеттете алмайды. Барлық реттерде сот мәжілісінде тілмашты шеттету істі қарайтын соттың ұйғарымы бойынша жүргізіледі. Айыпкердің (сотталушының) тілмаштан бас тартуы амалсыз, мысалы, тілмаш болмағандықтан емес, ерікті түрде болуға тиіс, және ол тергеу жүргізетін адам үшін немесе сот үшін міндетті емес.

Түсініктемелерді, мәлімдемелерді, сот мәжілісінде зерттелетін документтердің мазмұнын, председательлік етушінің іс жөніндегі жарлықтарын, соттың ұйғарымдарын, шешімі мен үкімін аудару туралы сот мәжілісі протоколында тиісті белгілер болуға тиіс.

10. Қылмыстық істер жүргізу кодексінің 11-статьясының мәніне қарай айыптау қорытындысын айыпкердің ана тіліне немесе ол білетін тілге аударуды алдын ала тергеу органдары, ал сот үкімін және егер айып өзгерсе, жарлық беруші мәжілістің ұйғарымдарын үкім шығарған сот қамтамасыз етуге тиіс. Бұл орайда аударылған бұл документтер Қылмыстық істер жүргізу кодексінің 227, 305-статьяларында көзделген мерзімдерде тапсырылуға тиіс екендігін ескеру қажет.

11. Сот құрамының, тергеушілердің, анықтама жүргізушілердің тілмаш қызметін қоса атқаруына жол берілмейтіні және бұл сот ісі жүргізілетін тіл туралы заңдарды өрескел бұзушылық ретінде бағаланатыны туралы соттарға ескерілетін болсын. Әкімшілік, қылмыстық право бұзушылық үшін жауапқа тартылған, жазасын өтеп жүрген адамдарды тілмаш ретінде қатыстыруға жол берілмейді.

12. Егер іс сот ісі жүргізілген тілдердің бірінде тергелген ретте сот сотталушының, қорғаушының өтініші бойынша немесе өз ынтасы бойынша істі процеске қатысушылардың көпшілігі білетін басқа тілде қарау туралы мәселені шешуге праволы.

13. Істі кассациялық және қадағалау инстанцияларында жүргізу, әдетте, сот үкімі немесе шешімі шығарылған тілде жүргізілуге тиіс екендігі соттарға түсіндірілсін. Бұл орайда қадағалау инстанциясында істі қарауға қатысушы және сот істі жүргізілетін тілді білмейтін судьяларға сот документтерін аударуды және тілмаштың қатысуын қамтамасыз ету қажет.

14. Облыстық (Алматы қалалық) соттарына сот ісі жүргізілетін тіл туралы заңдардың сақталу практикасын ұдайы зерттеп отыру, қажет болған реттерде

жеке ұйғарымдар шығару арқылы жол берілетін бұзушылық фактілеріне назар аудару міндеттелсін.

© 2012. Қазақстан Республикасы Әділет министрлігінің «Қазақстан Республикасының Заңнама және құқықтық ақпарат институты» ШЖҚ РМҚ